

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

Kadir ŞEKER*

ÖZET

1929 yılında Dünya ekonomik buhranının patlak vermesi, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkilemiş ve yeni arayışlara itmiştir. Bu arayışlardan birisi de çok partili hayata geçilerek hükümetin özellikle ekonomik politikalarının muhalif bir parti tarafından denetlenmesi oluşturmuştur.

Bu amaçla Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası(=SCF)'nin kurulması kararlaştırılmış, Genel Başkan olarak da Fethi Okyar düşünülmüştür. Fethi Okyar'ın endişelerinin giderilmesinden sonra da yeni parti Ağustos 1930'da kurulmuştur. Yeni partinin kurulması başlangıçta Cumhuriyet Halk Fırkası (=CHF) tarafından memnuniyetle karşılanmışsa da ilerleyen aylarda bu durumdan hiçte memnun kalmadığı anlaşılmaktadır. Yurt içinde, hem mülki amirlere hem de CHF taşra teşkilatına gönderilen yazılarda SCF' yakından takip edilmiştir. Taşraya gönderilen yazılarda da bu memnuniyetsizlik vurgulanmıştır. Diğer yandan yurt dışında SCF ile alakalı basında çıkan makaleler Dışişleri Bakanlığı marifetiyle CHF Genel Sekreterliğine sunulmuştur

Bu araştırmada CHF'nin yeni partiyi hem yurt içinde hem de yurt dışında nasıl yakından takip etmiş olduğu, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: CHF, Ekonomik durgunluk, SCF kurulması, Basın

The Foundation of the SCF with Documents and CHF's Perception of the SCF

ABSTRACT

The onset of the World Economic Depression in 1929 affected the Turkish Republic and prompted it to adopt new measures. One of these measures was moving to a multi-party system, with government's policies, especially economic policies, being checked by an opposition party.

To that end, it was decided by Mustafa Kemal and his friends to found the SCF, and Fethi Okyar was chosen as General President. After allaying Fethi Okyar's concerns, the new party was founded in August, 1930. Although it was welcomed by the CHF at the beginning, as far as we can see from the documents, it can be understood that the CHF became not at all happy with the situation in the following months. In the country the SCF was monitored closely in writings sent to both administrative chiefs and the CHF provincial organization. In writings sent to the provincial chiefs, this displeasure was emphasised. In addition articles about the SCF from abroad were presented to the CHF general secretariat by the Ministry of Foreign Affairs.

This article uses the Prime Ministry Republic Archive to investigate how the CHF followed the new party closely inside the country and abroad.

Key Words: Economic recession, SCF foundation, CHF, Foreign press

* Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İ.L.B.F. Uluslararası İlişkiler Böl. Siyasi Tarih ABD Öğretim üyesi, kseker@mehmetakif.edu.tr

Giriş

Türk ordusunun 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e girmesi askeri zaferin kazanıldığını göstermekle birlikte, bütün sorunların bittiği anlamını taşımıyordu. Henüz İstanbul ve Doğu Trakya işgal altındaydı. Diğer yandan bu askeri sorunların ötesinde, Anadolu'da mücadele eden güçlerle İstanbul'da bulunan irade arasında nasıl bir hukuki yöntemin izleneceği de bilinmiyordu.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla askeri sorunların halledilmeye başlandığı dönemde içerde siyasî mücadele ve iktidar arayışlarının ortaya çıkması kaçınılmaz hale geldi. Şayet Osmanlı Devletinden ayrı yeni bir devlet kurulacaksa yeni devletin merkezinde kim ya da kimler bulunacaktı? İşte bu tartışma ve mücadelelerin yaşandığı dönemde Lozan Barış görüşmelerine İstanbul Hükümeti de katılacağını açıkladı. İstanbul Hükümeti'nin bu güç gösterisi karşısında, TBMM aldığı radikal bir kararla 1 Kasım 1922'de Saltanat ve Hilafet makamlarının birbirinden ayrılıp Saltanatın kaldırıldığını ilan etti¹. Bu karar radikal olduğu kadar iktidar sorunu açısından da önemli bir karardı. Artık bundan sonra Ankara hükümetine rakip olabilecek güçlü bir otoritede kalmadı. Bununla birlikte iktidar mücadelesi tamamen bitmiş sayılmazdı. 1 Kasım 1922 tarihine kadar İstanbul ile Ankara hükümetleri arasındaki mücadele, bu tarihten sonra TBMM'de yaşanmaya başladı. Gelişmeler karşısında Mustafa Kemal'inde dâhil olduğu bazı milletvekilleri Ankara'da toplanarak Halk Fırkası adıyla siyasî bir oluşuma imza attı. 11 Eylülde yapılan toplantıda Halk Fırkası Genel Başkanlığına Mustafa Kemal, Genel Sekreterliğe Recep Peker getirildi. Kurucuları arasında Refik Saydam, Celal Bayar gibi isimler vardı. Ankara'da bu gelişmeler yaşanırken Lozan Antlaşmasının TBMM'de onaylanması meselesinden dolayı Mustafa Kemal ve arkadaşlarına muhalif milletvekilleri eleştirilerini ortaya koymaya başladı. Aslında bu durum Lozan Antlaşması bağlamında meclisteki milletvekilleri arasında yaşanmakta olan siyasî iktidar mücadelesiydi. Bu gelişme üzerine 27 Ekim'de Mustafa Kemal'in isteğiyle İcra Vekilleri Heyeti istifa etmek durumunda kaldı. Yeni kabinenin kurulması aşamasında da mecliste tartışma ortamı devam etti. Hatta bu tartışmalardan dolayı yeni hükümet kurulamadı. Böyle bir karmaşa ortamında Mustafa Kemal ve arkadaşları hem yeni devletin rejim sorununu halletmek hem de yeni hükümeti kurmak için 29 Ekim 1923 tarihinde Anayasa değişikliği önerisi hazırladı. Buna göre "*Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyettir*" hükmü meclis tarafından benimsendi ve aynı gün yapılan seçimle Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildi². Böylece siyasî hayatta Halk Fırkası olarak teşkilatlanan milletvekilleri siyasî rekabeti kazanmış görünmekteydi.

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı önemli meseleleri çözmüş olmakla birlikte TBMM'de var olan tartışma ortamı ve muhalefet anlayışını ortadan kaldırmadı. Aksine Mustafa Kemal ve arkadaşlarına muhalif olan milletvekilleri 17 Kasım 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu. Böylece siyasî mücadele mecliste partiler aracılığıyla yapılmaya başlandı. Bu gelişme aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin ilk çok partili hayat denemesini de teşkil etmekteydi. Fakat bu durum çok uzun sürmedi. Şubat 1925'de doğu illerinde çıkan Şeyh Sait ayaklanması örgütlü muhalefetine sonunu getirdi. 25 Mayıs 1925'de Şark İstiklal Mahkemesi, görev

¹ Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınları, İstanbul 2007, s. 129.

² Cemil Koçak, *a.g.e.*, s. 134.

alanına giren bölgelerdeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının şubelerinin kapatılmasını istedi ve bu talebi derhal valiler aracılığıyla yerine getirildi. Daha sonra hükümet, Takrir-i Sükûn kanununun kendisine vermiş olduğu yetkiyi de kullanarak 3 Haziran 1925 tarihinde partinin kapatılması kararını verdi³. Böylece Cumhuriyet tarihin ilk çok partili hayata geçiş denemesi sonuçsuz kaldı.

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ KURULMASI VE PROGRAMI

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra yaklaşık beş yıl Cumhuriyet Halk Fırkası (=CHF)'nin iktidarda olduğu tek parti dönemi başlamış oldu. Bu dönem mecliste herhangi bir muhalefet partisini de bünyesinde barındırmamaktaydı. Diğer yandan ekonomide yaşanan gelişmeler iyi değildi. Hayat pahalılığı ve alım gücünün düşüklüğü, üretimin yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı halk, iktidar partisinden yer yer hoşnutsuzluğunu ifade eder duruma gelmişti⁴. Bu ekonomik tabloya 1929 yılında ABD'de çıkan ekonomik durgunluk ve kriz⁵ de eklenince yeni yeni toparlanmaya çalışan Türk ekonomisi olumsuz yönde etkilendi⁶.

Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların, hükümetin mecliste eleştirisiz ve denetimsiz olmasından kaynaklandığını düşünmekteydi. Diğer yandan Avrupa, tek parti yönetimlerini demokrasinin ruhuna uygun da bulmamakta ve bu tür rejimler Sovyet Rejimleri olarak nitelendirilerek tepki çekmekteydi⁷. Kaldı ki Mustafa Kemal'in esas hedeflerinden belki en önemlisi, 1924'de görüldüğü gibi çok partili hayata geçiş demokratik teamüllere işlerlik kazandırmaktı.

³ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s.135

⁴ Özellikle Dünya Ekonomik Buhranı tarım ürünleri ihraç eden ülkemizi yakından etkilemiştir. Bilhassa kırsal kesimdeki halk üzerinde tahribat yaratmıştır. 1932 sonlarında fındık ve afyonda %73, buğdayda %63, incirde %52, pamukta %48, zeytinyağında %44 düşüşler olmuştur. Bu durumun en önemli nedeni ekonomik krize paralel olarak dünya piyasalarının daralmasıdır. Bkz. , Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı .S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s.33.(Bu yayın bundan sonraki dipnotlarda *S.C.F. Olayı*, olarak verilecektir.)

⁵ 1929 yılında Amerika'da ortaya çıkan krizin pek çok sebebi olmakla birlikte bunlardan bir kaç şöyleydi; I. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'daki holdingler birleşmiş ve yaklaşık Amerikan ekonomisi üzerinde söz sahibi olan 200 şirket kurulmuştur. Bunlardan birinin iflası bile ekonomiyi sarsmaya yeterliydi. Diğer bir neden bankaların kötü yapılanmasıydı. Diğer yandan Başkan Hoover'ın ekonomik politikalarındaki tecrübesizliği krizi tetikleyen önemli bir faktör oldu. Bu sebeplerin yanı sıra ABD I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Müttefiklerine vermiş olduğu borçları tahsil etmekte güçlükler yaşamaya başladı. Krizin başlamasıyla ABD borsası çöktü. Bu çöküşü Avrupa borsaları izledi. Doğal olarak bu gelişmelerden henüz emekleme döneminde olan Türk ekonomisi etkilendi. 1929 Ekonomik krizi için bkz., Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1987, s.82. Türkiye'ye etkileri konusunda bkz., Komisyon, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Yayınları, İstanbul 1980, s.63.

⁶ Dönemin ekonomik durumunu özetlemesi bakımından SCF'nin kapanmasından sonra Mustafa Kemal yanında danışmanın da bulunduğu yurt gezisine çıkmıştır. Danışmanı Ahmet Hamdi Başar'ın ifadesiyle "Vergi işi... Her nereye gitmişsek vergilerin ağırlığından, alınma tarzının kötülüğünden, bu suretle yapılan zulümlerden şikâyet edildiği görülüyor. Ekersi vergisini ödeyemediğinden tarlası, evi barak satılmış olanların geçirdiği hayat faciaları, onları dinleyenlerin vicdanlarında acı akisler yaptığı balde, konmuş kanunlar ve usullere göre bir şey yapılamıyor" diyerek halkın ekonomik durumunu özetleyecektir. Bkz., Çetin Yetkin, *S.C.F. Olayı*, s.28.

⁷ Şevket Süreyya Aydemir'de 1930'lu yılların CHF'sini değerlendirirken, "1930 sıralarında CHF halktan kopmuştu. Halkın dışında, dar, basit bir bürokrat hiyerarşisiyle, bu hiyerarşi, ancak seçim ve menfaat bağlantıları olan mahalli, fakat dar bir taşralı taraftar kadrosundan ibaretti" diyerek değerlendirip eleştirecektir. Bkz., Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam-Mustafa Kemal 1922-1938*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, s.386.

4 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

Mustafa Kemal, bu alandaki görüşlerini 1929 yılında yakın çalışma arkadaşlarına açarak siyasi hayata yeni bir parti kazandırmak istedi⁸.

1930 yılı başlarında çok partili hayata geçilecek olması fikri olgunlaştıktan sonra bunun nasıl gerçekleşeceği CHF içinde de tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalar daha çok kurulacak yeni partinin bir muvazaa partisi mi yoksa siyasî iktidara alternatif bir parti mi olacağı üzerinedir. Yeni parti fikri kabul gördükçe bu partinin liderinin kim olacağı konusu ile partinin ismi de Ankara'da tartışılmaya başlandı⁹. Bu arada Paris büyükelçisi Fethi Okyar izinli geldiği dönemlerde Mustafa Kemal ile ülkemizin iktisadî durumu hakkında görüşmeler de yapmaktaydı. Hem Fethi Okyar'ın ekonomik görüşleri hem de Mustafa Kemal ile arkadaşlıklarının çok köklü bir geçmişe dayanmasından dolayı yeni partinin kurucusu olarak ilk akla gelen isim de Fethi Bey oldu. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuna ilişkin ilk görüşmeler Yalova'da Mustafa Kemal, Ali Fethi, İsmet Paşa ve Kâzım Paşa dördlüsü arasında 24-30 Temmuz tarihleri arasında yapılmaya başlandı. Partinin ismi yine bu dördlü arasında Fethi Bey'in kaldığı Necmettin Mollö köşkünde Mustafa Kemal'in teklifiyle kararlaştırıldı¹⁰. Bu görüşmeler de Mustafa Kemal'in üzerinde durduğu en önemli konu yeni partinin Laiklik konusunda hassas olmasıydı. Ona göre yeni kurulacak parti hem liberal hem de Cumhuriyet Halk Fırkasının solun da bir parti olmalıydı. Bu durumun en önemli nedeni Cumhuriyetle birlikte yapılan yeniliklerin daha iyi korunacağı düşüncesi idi. Fakat burada Mustafa Kemal'in savunduğu sol kavramından Sosyalizm anlamında bir solculukta anlaşılmalıdır. Sol tabiri daha ziyade hürriyetçi, liberal ve demokratik bir rengin ifadesiydi¹¹.

Yeni partinin kurulması konusunda Fethi Bey'in çekincelerinin giderilmesinden sonra partinin kamuoyuna duyurulması kararlaştırıldı. Bu amaçla Fethi Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e hitaben 9 Haziran 1930 tarihli bir mektup kaleme aldı. Mektupta ülkenin iktisadî durumu hakkında görüşlerini ifade ederek, müsaade edilmesi durumunda yeni bir partiyi kurabileceğini belirtti. Fethi Bey mektubunun başında yurtdışında bulunduğu dönemlerde ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durum konusunda devamlı takibatta olduğunu dile getirdikten sonra, "...göze çarpan ve umumiyetle hissolunan bir sıkıntı var ki, o da mali ve iktisadî vaziyetimizin geçirmekte olduğu

⁸ Aslında Mustafa Kemal'in gönlünde yatan İngiltere'deki gibi çoğulcu parlamenter bir demokrasiyi ülkemizde kurmayı Fakat şartların oluşması da gerekmektedir. Yeniden çok partili hayata geçilirken yeni partinin liderinin kim olacağı sorusu beklide Mustafa Kemal'in en fazla kafasını kurcalayan bir durumdu. Bu konudaki gelişmeler hakkında bkz., Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997, s. 64.

⁹ Yeni kurulacak partinin ismi Sosyal Cumhuriyet Fırkası olması düşünülmüş daha sonra bu isimden vazgeçilerek Serbest Cumhuriyet Fırkası olması kararlaştırılmıştır. Bkz., Çetin Yetkin, *SCF Olayı*, s.32-33.

¹⁰ Yeni firkanın kuruluşu esnasında başvekil olan İnönü'nün bu durumdan hiçte memnun olmadığı, hatta sinirlendiği anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Fethi Bey hatıralarında bir olay nakletmektedir. Yine Mustafa Kemal'le oldukları bir akşam İnönü'nün ortada olmayışı dikkatini çekmiş ve "İsmet Paşa nerededir?" diye sormuştur. Dışarıda hava alıyor cevabı üzerine, Gazi, "Çağırın gelsin" demiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa çok müteessir ve sinirli bir halde içeri girerek oturmuş, İnönü'nün bu halini gören Gazi, Yanında oturan birine yavaşça seslenerek, şimdiden sinirleniyor diyerek göz kırpmıştır. Bkz., Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, s.121. Diğer yandan Serbest Cumhuriyet Fırkası ismi Recep Peker tarafından teklif edilmiş, Mustafa Kemal'in onayından sonra kabul edilmiştir. Bkz., Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Cumhuriyet Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 40.

¹¹ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

*buhrandır. Filvaki, mevadd-ı iptidaiye fiyatlarında dünya piyasasında hâsıl olan düşkünlük hemen her memleketin iktisadî faaliyetinde az çok bir durgunluk vücuda getirmiştir. Ancak, memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolan iktisadî müzayakaya... Hükümetin beş seneden beri takip etmekte olduğu mâli ve iktisadî siyasetin âmîl olduğuna kaaniyim*¹² diyerek mali durgunluk ve ekonomik krizden mevcut hükümeti sorumlu tuttu. Mektubun devamında hükümetin tasarruf tedbirleri almadığını, bunun yanı sıra halka ödemesi mümkün olmayacak derecede ağır vergiler konmuş olduğunu belirtti. Bu durumun içerde üretimi düşürüp ithalatı arttırdığını da savunduğu mektubunun devamında, “*Memleketimiz, Lozan Abitnamesinden beri her türlü kapitülasyon kayıyından azade olarak geçirdiği sulh devrinde köylerimizin şükranına layık çalışmasına ve bütün halk sınıflarının memleketimizi yükseltmek için ıftihara şayan gayretlerine rağmen hâsıl olan netice menuniyetbahş olmaktan pek uzak olduğu kanaatindeyim*”¹³ diyerek ekonomik durumu eleştirdi. Yine kötü gidişin nedenleri konusunda da “*bu sualin cevabını ancak Büyük Millet Meclisinin bir fırkadan müteşekkil olmasında buluyorum*” diyerek mecliste tartışma ortamının olmamasına bağladı. Mektubun son bölümünde ise, “*Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkalı hükümet, idaresi yerine hürriyeti münakaşayı tesis etmek ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeyi temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü önünde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tashibe çalışmak gayelerinin husul bulmasına, cumhuriyetin banisi olmak sıfatıyla herkesten evvel Zatı Riyasetpenabilerinin taraftar bulduklarına asla şüphe etmem... Binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla laik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkasının mali ve iktisadî ve dâbili ve harici siyasetlerinin birçok noktalarına mutaarrız bulunan ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahasına atılmak azmindeyim*”¹⁴ diyerek esas gaye olan çok partili hayata geçmek konusundaki görüş ve düşüncelerini açıkladı. Yine mektubun son bölümünden anladığımız kadarıyla, yeni oluşturulacak partinin CHF’den sadece ekonomik konularda görüş farklılığından ve uygulamalardan doğan aksaklıklardan kurulacağı anlaşılmaktaydı¹⁵.

Mustafa Kemal, Fethi Bey’in bu mektubunu aldığını ve dikkatle okuduğunu cevâb-i mektubunda belirtir. Yine Mustafa Kemal mektubunda Fethi Bey’in hükümete yönelik ekonomik konulardaki eleştirilerinin muhatabının hükümet olduğunu vurguladıktan sonra Mecliste oluşturulacak bir tartışma ortamı konusunda, “*...Büyük Millet Meclisinde ve millete muvacebesinde Millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zâtların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin ali menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir*” diyerek yeni bir partinin teşekkülüne onay verdiğini vurgular. Mektubun devamında, “*...memnuniyetle tekrar görüyorum ki laik cumhuriyet esasında beraberiz, zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak aradığım ve arayacağım temel budur*” diyerek de Laik cumhuriyet konusunda taviz vermeyeceğini ifade eder.

¹² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 490 01 1 4 12, s.1(Bundan sonraki dipnotlarda B.C.A. olarak kısaltılarak verilecektir)

¹³ B.C.A., 490 01 1 4 12, s.2.

¹⁴ B.C.A., 490 01 1 4 12, s.4.

¹⁵ Cemil Koçak Fethi Okyar’ın Mustafa Kemal’e hitaben yazmış olduğu mektup ile basında yayınlanan mektup arasında önemsiz de olsa bazı değişikliklerin yapıldığını vurgulamaktadır. Ona göre mektup basına verilirken üzerinde son bir iki değişiklik yapılmıştır. Bu fark Fethi Okyar’ın anılarında da ifade edildiği gibi “*ayrı bir fırka ile siyasî mücadele sahnesine atılmak azmindeyim*” ve “*bu siyasî azminin*” şeklindeki ifadelerde yer alan “*azim*” sözcüğü iki kez düzeltilmiştir. Bu ifadeler basına verilen mektupta “*arzusunda yım*” şeklinde değiştirilmiştir. Konuyla ilgili olarak bkz., Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.171-172.

6 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

Mustafa Kemal mektubunun son bölümünde ise; "...Reisicumhur bulunduğum müddet Reisicumhurluğun uhde me tevdi eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adilane ve bütarfane ifa edeceğime ve laik cumhuriyet esası dâhilinde fırkanızın her nevi siyasî faaliyet cereyanlarının bir mâniyaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz" diyerek yeni kurulacak olan partiye güvencelerini ifade etmiştir¹⁶.

Mustafa Kemal'in basın aracılığıyla kamuoyuna yansıyan bu mektubu ile partinin kurulması toplumun bütün katmanlarına duyurulmuş olmaktadır. Fethi Bey de Mustafa Kemal'den almış olduğu böylesi yazılı bir garanti ile partisini kurarak partinin programını kamuoyuyla paylaşacaktır. Bu programa göre; Serbest Cumhuriyet Fırkası Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik esaslarına bağlıdır ve bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesini ana gaye olarak kabul etmektedir. Ayrıca programda dönemin ekonomik sıkıntılarına dikkat çekilerek vergilerin milletin iktisadî vaziyetini sarsmayacak derecede alınacağını, yolsuzlukların kaldırılacağını, büyük yatırımların zamana yayılarak sadece bir neslin omuzlarına yüklenmeyeceğini, Türk lirasının değerinin yükseltileceğini, yabancı sermayeye izin verileceği gibi maddeleri ihtiva etmektedir¹⁷.

Program dikkatle incelendiği vakit temelde ekonomik ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durumda SCF iktidar partisine siyasî alternatif değil, mevcut iktidarı ekonomik konularda yönlendirici olacağı izlenimini vermektedir. Yine programda fikir, vicdan ve konuşma hürriyetine de vurgu yapılarak liberal anlayışın benimsenmiş olduğu vurgulanacaktır. Bu durum gazetelere de "*müfettiş, mutemet yok... Fırka yalnız istinat ettiği halka itimat eder*"¹⁸denilerek partinin yol haritası çizilecektir.

CHF'NİN SCF ALGISI

SCF'nin kurulması elbette ilerleyen günlerde iktidarda bulunan CHF'yi memnun etmemiştir. Fırkanın kuruluşundan itibaren özellikle Fethi Bey'in ekonomik politikalara getirdiği eleştiri, CHF'yi huzursuz etmeye başlamıştır. Fethi beyin eleştirilerinin yazılı basında yayınlanmaya başlaması İktidar partisinde huzursuzluğu artıran önemli gelişmelerden birisidir. Bu kapsamda muhalefet lideri olarak Fethi Bey'in yapmış olduğu geziler ve bu gezilerde vermiş olduğu nutuklar gazetelerde geniş yer almıştır. Bunlardan 13 Eylül 1930 tarihinde Akşam gazetesinde "*Muhalefetsiz bir Cumhuriyetin tasavvuru kabil değildir*" denilen yazıda SCF'nin kurulmasının isabeti üzerinde dururken Fethi Bey'in yurt gezilerine çıkmış olduğu ve aynı tarihte Bahkesir'de bir nutuk vereceği belirtilmektedir¹⁹. Yine 10 Eylül 1930 tarihli Yarın gazetesinde Fethi Bey'in konuşmaları geniş puntolarla kamuoyuna duyurulmaya çalışılmıştır. Aslında bu haberler günden güne iki parti arasında çetin bir siyasî rekabetin yaşanacağını

¹⁶ B.C.A., 490 01 435 1804 2 21.

¹⁷ Partinin programı için bkz., B.C.A., 490 01 435 1804 2 28. Parti programı gazete manşetlerine de yansımıştır. Gazeteler Fethi Bey'in fotoğraflarıyla birlikte "*Serbest, Laik Cumhuriyet Fırkasına hangi şeraiti baiş vatandaşlar girebilir?*" sorusunun altında parti programını yayınlamışlardır. Bkz., B.C.A., 490 01 435 18 04 2 45.

¹⁸ Gazete partinin ismini Serbest Laik Cumhuriyet Fırkası olarak vermektedir. Partinin programı ve haberler için bkz., B.C.A., 490 01 435 18 04 2 45. Ayrıca haber için bkz., *Yarın Gazetesi*, 30 Ağustos 1930, s.1.

¹⁹ *Yarın Gazetesi*, 13 Eylül 1930, s. 1.

ipuçlarını vermeye başlamıştı²⁰. 8 Eylül 1930 tarihli Milliyet gazetesine yansıyan ve Siirt mebusu Mahmut imzasıyla çıkan bir haberde bazı SCF taraftarlarının Mustafa Kemal'i politikaya alet ettiklerinden dem vurularak “*Gazinin büyük ismini politika vasıtası yapmaya kimsenin hakkı yoktur*”²¹ şeklinde oldukça sert sayılabilecek bir açıklama gelecektir. Yazıda Gazinin büyük isminin bir politika vasıtası olarak kullanılmayacağı fakat SCF taraftarlarının bu konuda çok laubali hareketlerinin olduğu, hatta Gazinin mümtaz şahsiyetine hürmetsizlik derecesinde açıklamalarının bulunduğu ifade edilerek yeni parti taraftarları eleştirilecektir. Yazının devamında; “*bir hükümeti iskat için Gazinin politika oyunlarına, fırka manevralarına tenezzül edeceğine düşünmek, onun azîz şahsiyetini, manevî kuvvet ve nüfuzunu tanımamak olur*” denilerek Gazinin halen CHF'nin Genel Başkanı olduğu, fakat Cumhurbaşkanı olmasından dolayı partinin fiili yönetiminin de İsmet Paşa'da olduğu vurgulanmıştır.

Milliyet gazetesinin 8 Eylül 1930 tarihli nüshasında da Fethi Bey'in İzmir mitinginde yapmış olduğu konuşmadan alıntılar yapılarak “*S.F. Liderinin nutku kendi nokta-i nazarları etrafındaki müphemiyeti izale edememiş ve zayıf olmaktan kurtulamamış*”²² denilerek eleştirilmiştir. Aslında basına yansıyan bu haberler iki siyasî parti arasında yaşanacaklara ışık tutması açısından da önemlidir. Bu bakımdan CHF hem yurt içinde hem de yurt dışında SCF ile alakalı gelişmeleri yakından takip etmiştir.

CHF'nin Yurt İçindeki yazışmalarla SCF Algısı

SCF kurulması başlangıçta CHF tarafından olumlu karşılanmıştır. Genel Merkez tarafından taşra teşkilatına gönderilen 14 Ağustos 1930 tarihli ve CHF Umumi Kâtibi Erzincan mebusu Saffet imzasıyla “*Fırka Müfettişi Beyefendiler*” denilerek yapılan yazışmada Fethi Bey'in muhalif bir parti kurduğu belirtilmiştir. CHF'nin faydalı ve millet menfaatlerine olan tenkitlere daima açık olacağı, bu durumun da partideki bütün mensuplara müfettişler tarafından iletilmesi gerektiğini ifade edilmiştir²³. Diğer yandan SCF kurulmasından itibaren, iktidar partisi tarafından hem Ankara, İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirler de hem de Anadolu'da dikkatle takip edilmiştir. Bu durum önceleri bir muvazaa partisi olarak kurulan SCF'nin daha sonra siyasî bir rakip haline gelmesiyle de yakından alakalı olmalıdır.

CHF Genel Merkezi, 14 Ağustos 1930 tarihli ve SCF kurulmasının olgunlukla karşılandığı yazının hemen sonrasında 22 Ağustos 1930 tarihli ve “*Parti Müfettişi Ali Nazmi Beyefendiye*” isimli yazıda taşra teşkilatının SCF karşı uyanık olması istenmiştir. Yazının devamında, “*bir taraftan sofiya ruhlu mürtecilerin ve diğer taraftan komünistlerin her fırsatı ganimet ittihaz ederek harekete gelmeleri tabiidir. Buna karşı teyakkuzunuz şimdiye kadar olduğu gibi idame ve tezyit edilmelidir*” denilerek teşkilat uyarılmaktadır. Yazıda mürteci olarak nitelendirdikleri insanların şapka yerine fesi ve saltanatı tekrar geri getirmeyi hedefledikleri gibi duyumları aldıklarından bahisle hükümetin zaten bu konuda gerekli

²⁰ Gazete gün gün Anadolu'da SCF dâhil olanların miktarını da vermiştir. Bu arada Başbakan İsmet İnönü gazetelere gönderdiği ve “*Başvekilin Emirnamesi*” isimle duyurulan haberde kanuna muhalif neşriyat yapmalarını konusunda basını uyarılmış, kurallara riayet etmeyeceklerinde tereddüt edilmeksizin cezalandırılacağına üzerinde durulmuştur. Bu açıklama ve Fethi Bey'in faaliyetleri hakkında bkz. *Milliyet Gazetesi*, 10 Eylül 1930, s.1.

²¹ B.C.A., 490 01 435 1804 47. Ayrıca bkz., *Milliyet Gazetesi*, 8 Eylül 1930.

²² B.C.A., 490 01 435 1804 2 47

²³ B.C.A., 490 01 435 1804 2 17. s.16

8 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı

tedbirleri aldığını fakat parti teşkilatı olarak da kendilerinin bu nevi haberleri hükümete ihbar etmeleri gerektiğini belirtmektedir²⁴. 6 Eylül 1930 tarihli ve "Müfettiş Sami Bey'e" imzalı yazıda ise, "...Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşekkülü üzerine birçok mürteci ve vatansız insanların güya vergiler kalkacak, Arap harfleri gelecek, fes giyilecek, tekkeler açılacakmış ve gazî hazretleri de bizî terk ederek yalnız bu fırka ile berabermiş yolunda yaptıkları propagandalardan halkımızın saf kısmı zehirlenmekte ve bu arada birçok sebeplerle hasis menfaatleri muhtel gayri memnunlar istifade etmektedir. Külliyyen asluesası olmayan bu gibi muzır şayiaların önüne geçmek üzere her tarafta halkımızın irşat edilmesi" denilerek teşkilatın uyarılması istenecektir²⁵.

Yine 2 Eylül 1930 tarihli tamim de SCF'nin Cumhuriyet prensipleri konusunda CHF ile aynı fikirde olmasına karşın bu prensipleri kabul etmemiş olan ve mürteci olarak ifade edilen insanların da partiye sızabilecekleri ifade edilerek bu gibilerin derhal CHF merkez yönetimine veya ilgili il ve ilçe teşkilatlarına ihbar edilmesi istenmektedir²⁶.

SCF'ye vatandaşların kaydolmaları sadece CHF ilgili organları tarafından değil bizzat devletin idare eden hükümet üyeleri vasıtasıyla da takip edildiği anlaşılmaktadır. 2 Eylül 1930 tarihli ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzasıyla CHF Umumi Kâtibi Saffet Bey'e gönderilen yazıda, "...Bazı vilayetlerden elde edilen bilgiler ve bu illerin valileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler dâhilinde" parti merkezi uyarılmış, hatta muhalefet fırkasına girenlerin çok gizli bir şekilde bilgilerinin elde edilerek CHF Genel Merkezine gönderilmesi istenmiştir²⁷.

Belgelerden anladığımız kadarıyla CHF içinde aynı günlerde bazı duyumlar dolaşmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi ve dikkate değer olanı Gazi hazretlerinin CHF'den ayrıldığı ve yeni kurulan partiye girdiği yönünde olanıdır. Erzincan mebusu ve Umumi Kâtibi vasıtasıyla yine teşkilata gönderilen genelgede bu durumun yanlışlığı anlatıldıktan sonra, "...Bahusus kendi eliyle teşkil ettikleri Fırkamızı terk etmek gibi bir şaiyayı çıkarmak Gazî hazretlerini hiç tanımamak ve müşarunileybe en feci bühtanı yapmak demektir... Bu gibi dalalete düşenler varsa arkadaşlarımız vasıtasıyla tenvirini rica ederim" denilmek suretiyle uyarılmaktadır²⁸.

CHF'nin tamimler vasıtasıyla taşra teşkilatına uyarıları arasında sadece SCF'ye üye olanlar hakkındaki görüş ve düşünceler yer almamış bunun yanı sıra Fırkanın programına yönelik eleştirilere de yer verilmiştir. 2 Eylül 1930 tarihinde merkezden gönderilen bir tamimde "...Serbest Cumhuriyet Fırkasının program diye ortaya attığı maddeler arasında vergilerin azaltılacağı hakkındaki hayalperest vaatleri birçok yerlerde yanlış anlaşmış ve

²⁴ B.C.A., 490 01 1 4 12.

²⁵ B.C.A., 490 01 1 4 14.

²⁶ B.C.A., 490 01 1 4 11.

²⁷ "(Umumi Müfettişlik Vilayetleri Hariç) B.U.M. Tali BF. ve Valilere Tamim. Zata mahsus şifre", ifadeleriyle valilere gönderilen tamimde "Sâbık Paris Büyükelçisi Ali Fethi BF kanuni merasimini ikmal ederek (Serbest Cumhuriyet) namıyla bir fırka tesis etmiştir. Fırkanın esas itibarıyla laik ve cumhuriyetçi olduğu programlarında mündericidir. Münasip göreceklere yerlerde şube açabilecekleri gibi kanuni mâni olmayanların da bu fırkaya girebilecekleri tabiidir. Ancak Fırkanın Laik ve Cumhuriyetçi olmasına rağmen bazı irtica unsurlarının fırkaya girerek muhtelinde menfi faaliyette bulunmaları kendilerince de muhtemel ve mahzurulu olduğunu ifade ettiklerinden icabında Serbest Cumhuriyet Fırkası tenvir edilmek üzere bu fırkaya girecek şüpheli kimselerin gayet mahrem ve bi taraf bir tarzda şahsiyet ve hüviyetlerinin tespitiyle peyderpey iş'arını rica ederim... Dabiliye Vekil?" denilmek suretiyle partiye girenler dikkatle takip edilmiştir. Bkz. B.C.A.,490 01 435 1804 24, s.3-4.

²⁸ B.C.A., 490 01 435 1804 2 6.

hatta bazı mahallerde tabsilâtın biraz müşkülata uğradığı işitilmiştir. İsmet Paşa'nın nutuklarında da zikredildiği üzere müstakil, hür, medeni, yüksek bir devlet haline gelebilmeliğimiz, evvela varlığımızı kurtarmak ve bunun için de çok fedakâr halkımızdan bu vergileri alarak ordumuzu, şimendiferimizi hulasa varlık tebzâatımızı yapmak ihtiyacı kat'isindeyiz... Halkımıza hakikat bütün çıplaklığıyla bildirilerek bu gibi sözlere kulak asmamalarını reca ederim efendim" denilerek fırka müfettişleri bilgilendirilerek, halkın görevliler tarafından uyarılması istenmiştir²⁹.

Bu kısa dönemde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde CHF'den istifa eden vatandaşlar yeni kurulan siyasî partiye girmeye, böylece siyasî hayatlarını yeni parti içinde yürütmeye karar vermişlerdir. Bu durumdan CHF merkezi memnun kalmamıştır. Yine 2 Eylül 1930 tarihinde Fırka müfettişlerine gönderilen yazıda "*Bazı mahallerde bize nispet iddia eden veya hakikaten mensup bulunanların rızalarıyla yeni fırkaya geçtikleri yazılmaktadır. En yüksek bir fikir ve iman timsali etrafında birleşmiş olan fırkamız teşkilatı mukabil içtihatlarına hürmet ederse de bizden ayrılanların kimler olduğunu efkâr-ı umumiyenin de bilmesi lazımdır. Bu gibilerin ilan edilmek üzere derhal bildirilmesi ve mahalli matbuatla da ilan edilmesi mercudur efendim*"³⁰ denilmek suretiyle CHF'den ayrılanların teşhir edilmeleri istenmektedir.

Bu yazışmaların diğer bir konusu da Fethi Bey'in partisini kurduktan sonra yapmış olduğu İzmir gezisiyle alakalı olanıdır. 6 Eylül 1930 tarihinde yine "*Fırka Müfettişi Beyefendiler*" denilerek gönderilen tamimde "*İzmir'de tabaddüs eden vak'a; muhalif matbuatın şişirmesi ve İstanbul matbuatına da muhabir noksanı yüzünden yine onlar marifetiyle aksettirilmesi bazı sui tevehhümü mucip olabileceğinden hakikat mes'eleyi bildiriyorum*" denilerek partinin bu konudaki görüşleri kaleme alınmıştır. Yazıda Fethi Bey'i karşılamaya gelenlerin çoğunun serseri ve mütecessis kişilerden oluşmak üzere en fazla üç bin kişi olduğu, olayları da komünistlerin çıkardığı vurgulanmaktadır. Yine "*baldrı çıplak*" olarak nitelendirilen bu kişilerin Anadolu gazetesine saldırdıkları, bu duruma emniyet güçlerinin müdahale ettiği ve bu müdahaleler esnasında olayları seyretmekte olan zavallı bir çocuğun vurulduğu belirtilmiştir. Daha sonra olayların emniyet güçleri tarafından yatıştırıldığı ifade edilerek olayların bu minvalde gerçekleştiği ve halkın da bu noktada aydınlatılması istenmiştir³¹. Yeni kurulmuş muhalefet partisinin genel başkanının böyle bir yurt gezisi esnasında bu tür olayların meydana gelmesi üzücü olmakla birlikte CHF yetkililerinin olayı üç beş komüniste bağlaması ve bunları "*baldrı çıplak*" olarak nitelemesi de manidar bulunmalıdır.

Genel olarak bakıldığında CHF genel merkezinden parti müfettişlerine, valilere ve taşra teşkilatına SCF ile alakalı gönderilen yazıların büyük çoğunluğu SCF'ye kaydolun vatandaşların durumu ile alakalı yazılardır. Genellikle bu partiye kayıt yaptıranlar softa, komünist ya da mürteci olmakla suçlanarak hem bunların isimlerinin merkeze bildirilmesi istenmiş hem de taşrada bulunan CHF teşkilatlarının bu bilgileri kolluk güçleriyle paylaşmaları talep edilmiştir³². Diğer yandan dönem ile alakalı kaynaklar incelendiğinde Mustafa Kemal'in SCF'nin kuruluşuna başından itibaren destek verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Fethi Bey'in partiyi kapatma fikrini Mustafa

²⁹ B.C.A., 490 01 435 1804 2 7.

³⁰ B.C.A., 490 01 435 1804 2 8.

³¹ B.C.A., 490 01 435 1804 2 14.

³² Bu konudaki belgeler için bkz., B.C.A., 490 01 435 1804 2 8, 490 01 435 1804 2 9, 490 01 435 1804 2 12, 490 01 435 1804 2 13,

Kemal ile paylaşması üzerine “Cumhuriyete hizmet böylemi olur? Çekilmek doğru değildir, her müşgüli yavaş yavaş hallederiz; Yedi senedir tek fırkaya alısan, tek mil hükümet memurlarıyla çalışsan, tubaf ve başka bir baleti ruhsıye taşıyan bir teşekkülü (yani CHF hükümetini) bir ay içinde yola getirmek imkânı yoktur. Biraz sabırlı olun”³³ diyerek devam etmesini istemiştir. Aslında bu ifadeler Mustafa Kemal’in SCF’yi kurarken neyi amaçladığını ifade etmesi açısından da önemlidir³⁴. Bütün bu yaklaşımlardan da anlaşılmalıdır ki CHF Genel Merkezinin taşra teşkilatına ve parti müfettişlerine göndermiş olduğu tamimler Mustafa Kemal’in inisiyatifi dışında ama CHF genel merkezinin bilgisi dâhilinde yapılmıştır. Çünkü yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere SCF kuruluşuna İnönü başından beri muhalif olmuş ve SCF’nin çalışmalarını başbakan olarak yakından parti yetkilileri aracılığıyla denetletmiştir.

CHF’nin Yurtdışı Yayınlarla SCF Algısı

Belgelerden anladığımız kadarıyla CHF, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması karşısında sadece yurt içindeki tepkileri değil, yurt dışındaki yazıları da dikkatle takip ettiği anlaşılmalıdır. Yurt dışında SCF ile ilgili gazetelerde çıkan makale ve haberler Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla dikkatle takip edilmiş, olumlu veya olumsuz bütün haberler hükümet üyeleriyle birlikte CHF Genel merkezine sunulmuştur. Bu bağlamda verebileceğimiz ilk örnek 11 Ağustos 1930 tarihinde Times gazetesinde çıkmış olan makedir. Makale genel olarak Fethi Bey’in Paris büyükelçiliğinden istifa ettikten sonra Yalova’da Mustafa Kemal ile görüştüğünü ve yeniden başbakanlığa aday olduğunu vurgulamaktadır. Yeni partinin liberal hüviyetinden bahsedildikten sonra nasıl iktidara geleceği noktasında kuşklar dile getirilmiştir. Bunun en önemli nedeni olarak da Fethi Bey’in TBMM’de milletvekili olmaması gösterilmiştir. Bunun yanı sıra SCF’na dâhil olanların büyük ekseriyetinin de zaten CHF üyesi olduğu vurgulanmıştır. Üstelik yeni partinin siyasî iktidara alternatif olması durumunda Mustafa Kemal’in pozisyonunu “Gazi Paşa Halk Fırkası reisliğinden çekilmek niyetini ilan etmiş değildir” denilerek sorgulanmıştır. Gazete makalesinde halkın, mevcut maliye ve adliye vekillerine çok ciddi eleştiriler yöneltmekte olduğunu, bu bağlamda Fethi Bey’in de memleketin mali ve iktisadî siyasetiyle adliyesinin işleyişinden memnun olmadığını vurgulamaktadır.

Aynı makalede yeni partinin kurulmasından Türkiye’deki efkârı umumiye’nin memnun olduğu, Fethi Bey’in siyasî hayata yeni bir parti ve yeni bir anlayışla girmekte bulunduğu, bu bakımdan gazetelerin kendisini desteklediği de ifade edilmektedir. Gazetenin bu durumu da memnuniyetle karşıladığı anlaşılmalıdır. Çünkü aynı makaleye göre eğer yeni parti iktidar olursa Osmanlı’dan kalan sorunların bugünkü hükümetten ziyade yeni hükümetle müzakeresinin daha kolay olacağı kanaatindedir.

³³ Ç.Yetkin, *S.C.F. Olayı*, s.121.

³⁴ Dönemin bazı aydınlarına göre Mustafa Kemal SCF kurdururken toplumdaki tepkiyi ölçmek istemiştir. Bu görüş sahiplerinden biri olan Yakup Kadri’ye göre; “Atatürk bir muhalefet partisinin kurulmasına yol açarken o keskin kudretiyle sezindiği yer altı gericilik hareketlerini meydana çıkarmak için maksadını gütmüştü ve bununla, aynı zamanda, devrim nizamının memlekette yerleşmiş bulunduğu zehabına düşmüş bulunan hükümeti uyarmak istemiştir” diyerek Mustafa Kemal’in toplumun tepkisini ölçmek istemiş olabileceğini ifade eder. Bkz., Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.105. Ayrıca SCF kuruluşuyla ilgili olarak diğer senaryolar için bkz., Çetin Yetkin, *Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s.75-91.

Yine gazete, Fethi Bey'in iktidara gelse bile hem ekonomi hem de diğer alanlarda kısa sürede Türkiye'de bir düzelmeye olmayacağını vurgulamıştır. Bunun içinde en önemli gerekçe olarak, Fethi Bey'in başbakan olması durumunda zaten elde mevcut memurlarla çalışma zorunluluğu olarak görür. Makale dikkatle takip edilirse gerçekçi bir yaklaşım tarzı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Zira başbakan olmak mutlak iktidar anlamını taşımamaktadır. SCF'nin takip edeceğini ifade etmiş olduğu Liberal ekonomiyi tam anlamıyla uygulayabilmesi için de bu anlayışı bilen ve hisseden bürokratlara sahip olması gerekmektedir.

Diğer bir örnekte 4 Eylül tarihinde Near East (yakın Doğu) isimli gazetede çıkmış olan "*Karışmış Bir Türkiye*" isimli makaledir. Makale diğerlerinde olduğu gibi Hariciye Vekâleti tarafından tercümesi yapılarak ilgili mercilere sunulmuştur. Makalenin girişinde Fethi Bey'in kurmuş olduğu fırkanın Türkiye'ye ve Türklere ufuk kazandırdığından bahisle SCF'nin savunduğu liberal görüşlerin daha önce de ecnebler tarafından dile getirildiği vurgulanmaktadır. Bugüne kadar İsmet Paşa'nın oynamış olduğu rolü, Gazi Paşa'dan çıkan fikirlerin Başvekil tarafından uygulanması olarak görür. Bu arada makalede yine Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı olarak Mustafa Kemal'in durumu tartışılmıştır. Makalede bu durumla ilgili olarak, "*Eğer Gazi yeni fırkanın teşkilini tasvip ettikten sonra Halk Fırkası riyasetinden çekilseydi, rakip programlar vasıtasıyla hiç birine mensup olmayan bir reisicumhuri kazanmak için biriyle yarış eden iki fırkanın mevcut olduğunu tasavvur edebilmek binnisibe kolay olurdu*" denilmiştir. Mustafa Kemal'in halen Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanlığını bir arada yürütüyor olmasının sıkıntıları üzerinde duran makalede siyasî mücadelenin Fethi Bey ile İsmet Paşa arasında mı yoksa Gazi ile İsmet Paşa arasında mı devam edeceği tartışılmaktadır. Diğer yandan İsmet Paşa yönetiminin ana zaafı, bu rejimin Türkiye'de bulunan ecneblere derin bir güvensizlik beslemesi olarak gösterilmektedir³⁵. Bu kapsamda makalede vergi vermediklerinden dolayı hapsedilenlerin oranında da ciddi bir artış olduğu vurgulanarak o dönemde Almanya'dan çağrılan Ekonomi uzmanı Her Müller'in raporuyla rakamsal gelişmeler de yer almaktadır. Bu rapora göre 1926 yılı bütçesine göre bütün gelirlerin %50,3 savunmaya harcanmaktadır. Bu durum ekonomik krizin yaşandığı 1929 yılında bile %45,7 olduğu vurgulanarak, hâlbuki ülkenin gelişmesine yönelik yatırımların ancak %15'ler civarında kalması tenkit edilmektedir. Bütün bu yanlışlıkların TBMM'de bir muhalefet olması ve yapılanları tenkit etmesi durumunda düzelebileceği vurgusu da aynı makalede yer almaktadır. Fethi Bey'in siyasete bir anlamda Hükümetin yapmış olduğu fazla harcamaları sonlandırmak için soyunduğu vurgulanmaktadır. Bu durumda yeni fırkanın liderinin eleştirilerine İsmet Paşa'nın cevap vermekle meşgul olduğundan bahisle Türkiye'nin artık karışmış bir Türkiye olduğu vurgusu yapılmaktadır³⁶.

Diğer bir gazete de 10 Eylül 1930 tarihli ve Ermeniler tarafından çıkarıldığı anlaşılan "*Baykar gazetesinin*" SCF yorumlarının mevcut hükümet ve CHF tarafından dikkatle takip edildiğidir. Gazetede, aslında Fethi Bey'in farklı bir kişilik olmadığı, Gazi'nin Avrupa'dan istikraz koparmak için İsmet Paşa yerine Fethi Bey'i getirmeye çalıştığı belirtilmektedir. Gazetede "*bu şerait tabtında Fethi Bey'den Ermeniler lehine müsaıt*

³⁵ B.C.A., 490 01 435 1804 2 12, s.2.

³⁶ B.C.A., 490 01 435 1804 2 12, s.2-3.

şerait ümit etmek fuzulidir" denilerek Fethi Bey'in son açıklamalarının da Ecnebi devletler üzerinde tesir icra etmeye yönelik olduğu vurgusu yapılmaktadır³⁷.

Bu hususta verebileceğimiz bir diğer örnek Atina'da SCF'nin kurulması dolayısıyla yaşanan gelişmelerdir. Yunan kamuoyunda meydana gelen değişimler ve Türkiye'de kurulan yeni partiye yunan kamuoyunun verdiği tepki Atina Büyükelçiliği vasıtasıyla Dışişleri Bakanlığına ulaştırılmıştır. Bakanlık durumu Başbakanlığa 15 Kasım 1930 tarihinde bir raporla sunmuştur. Atina büyükelçiliğinden gönderildiği anlaşılan raporda, *"iki memleket arasında bir muhadenet açmak için çalışan Mösyo Venizelos ve hükümetinin İsmet Paşa hazretleri ve müşarünileybin riyaset buyurdıkları kabine ile başladıkları bu işi kendileriyle bitirmek istedikleri için Fethi Bey'in yeni fırkayı teşkiline tekaddüm eden devrede "Yarın" gazetesinin İsmet Paşa kabinesi ve Halk Fırkası aleyhinde neşriyatı Yunanistan mahafili resmîyesinde endişeyi mucip olmuştur"* denilerek yeni fırkanın kurulmasının Yunan Hükümeti nezdinde endişeyle karşılandığı vurgusu yapılmaktadır. Raporda endişeler dile getirilmekle birlikte yeni partinin programı ve ekalliyetler hakkında aldığı tavır dolayısıyla yeni fırkanın iktidara gelmesi ihtimali *"Yunan mahafili müdresinde naboş bir nazarla görülmediği"* vurgusu da yapılmaktadır. Raporda ayrıca Türkiye'de muhalif bir partinin kurulmasının Yunan Milletinin büyük bölümünde ilgi uyandırmadığı belirtilerek bununla birlikte basında geniş bir alakayla karşılandığı da belirtilmektedir. Rapor *"arç-ı keyfiyet ederim efendim hazretleri"* denilerek bitirilmektedir.

Bu alanda vereceğimiz son örnek SCF lideri Fethi Bey'in İzmir nutkundan sonra Sofya Matbuat Cemiyeti Başkanı olan M. Silyanof tarafından Slovo gazetesinde yazılan başmakalenin Sofya elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilmesi ve bakanlığında konuyu başbakanlığa arz etmesidir³⁸. Başyazıda İsmet Paşa'nın izlemiş olduğu gerek sosyal ve ekonomik politikalarından gerekse dış politikadan memnun olmayan kitlelerin Fethi Bey'in davetiyle yeni partiye iltihak etmeye başladıklarını anlattıktan sonra bunların genelde batılılarla dâhili ve harici ilişkileri olan kıyı kesiminden insanların teşkil ettiği vurgulanmaktadır. Bu insanların her vakit batılılara karşı müsamahakâr davrandıklarından bahisle Fethi Bey'in parti programının Avrupa'nın *"Demokrat"* taleplerine müspet cevap vermekte olduğunu belirtir. Yazar Fethi Bey'in programını batıyla daha sıkı işbirliği getireceğinden dolayı yadırgamaktadır. Diğer yandan programda köylü ve işçiler konusunda herhangi bir düzenlemeden bahsetmemiş olmasından dolayı eleştirir.

Diğer yandan Fethi Bey Paris Büyükelçisi olduğu dönemde Mustafa Kemal'inde talimatlarıyla bütün mesaisini Cemiyeti Akvam ve Balkan ittifakına harcamıştır. Oysa Hükümet Başkanı olarak İnönü Batıya mesafeli ama doğu ile iyi ilişkiler geliştirme taraftarıdır. Yine yazara göre şu anda SCF'nin iktidara gelmesi zor görünmektedir. Bunun en önemli nedeni yeni partinin ancak sahillerde kabul görmüş olması, İç Anadolu bölgesinde çok fazla kabul görmemiş olmasıdır. Yazar makalesini İnönü'nün yıldızının hala sönmediği belirttikten sonra Başvekilin yeni fırka hakkında söylediği; *"...Beklemek lazım, fırka çok yenidir, talinden bahsetmek zamanı henüz gelmemiştir, biz herhalde o fırkanın prensipleriyle hem matbuat ve mebusanda, hem de intibabat zamanında mücadele edeceğiz, onları ikna etmek müşkül değildir"* sözleriyle bitirir.

³⁷ B.C.A. 030 10 108 712 17, s.1.

³⁸ B.C.A., 030 10 240 618 19, s.1.

Belgelerden de anlaşılacağı üzere CHF, dış basında SCF ile ilgili olarak çıkan makaleleri Dışişleri marifetiyle takip etmiş ve tercümelere yapılarak asıllarıyla birlikte parti genel merkezine sunmuştur.

SONUÇ

Başlangıçta Mustafa Kemal ve arkadaşlarının iyi niyetlerle ve ekonomik konularda hükümeti eleştirerek çözüm önerileri sunmak maksadıyla kurulmuş olan SCF, yurt genelinde teşkilatlanmaya başlamasıyla birlikte CHF tarafından dikkatle takip edilmiştir. Bu amaçla CHF Genel Sekreterliği yurt içinde valilere, partinin taşra teşkilatına ve parti müfettişlerine gönderdiği genelgelerle, SCF'ye kaydolan vatandaşların isimlerinin merkeze bildirilmesini istemiştir. Diğer yandan CHF, dış basında yeni parti ile ilgili çıkan yazıları da Dışişleri Bakanlığı marifetiyle takip etmiştir.

Dış basın, yeni partiyi ve onun bünyesinde siyaset yapanları liberal ve batı ile iyi ilişkiler kurma noktasında istekli insanlar olarak nitelendirmiştir. Yine yabancı gazetelerden elde edilen bilgilere bakılırsa muhalif fırkaya girenler sahil kesiminde ve kendilerini Batıcı olarak nitelendiren insanlardır. Ayrıca SCF'li olarak bilinenler, batılı devletlerle ticari münasebetleri olan ve ekonomide liberalizmi savunan insanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda bir tarafta CHF'nin yobaz, gerici olarak nitelendirdiği SCF'ye mensup insanlar, diğer yanda liberal ve batıcı olarak değerlendirilebilmişlerdir. Bu durumda hangi kaynağın nitelendirmesi doğrudur? Sorusu ortaya çıkmaktadır. Kanaatimizce hükümetin ekonomik politikalarından memnun olmayan ve CHF içinde siyaset yapma fırsatı bulamayan her kesimden insan yeni parti bünyesinde siyaset yapmaya çalışmış, bu durum CHF'yi çok memnun etmemiştir. SCF yönelik eleştirilerin artması ve olası bir CHF ile SCF çatışması üzerine de parti, Genel Başkan Fethi Okyar tarafından kapatılmıştır. Başlangıçta çok partili hayata geçme ve ekonomik sorunlara yeni çözüm yolları arama amacıyla kurulan partinin kapatılması, 1930'lar da demokrasiye geçme yolundaki fırsatın kaçırılmasıyla neticelenmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- B.C.A.,490 01 1 4 12.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 28.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 21.
- B.C.A., 490 01 435 18 04 2 45.
- B.C.A., 490 01 435 1804 47.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 17.
- B.C.A., 490 01 1 4 14.
- B.C.A., 490 01 1 4 11.
- B.C.A.,490 01 435 1804 24.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 6.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 7.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 14.
- B.C.A., 490 01 435 1804 2 9.
- B.C.A.,490 01 435 1804 2 12.
- B.C.A.,490 01 435 1804 2 13.

B.C.A.. 030 10 108 712 17.

B.C.A., 030 10 240 618 19.

Gazete ve Dergiler

Milliyet Gazetesi

Yarın gazetesi

Makale ve Kitaplar

AĞAOĞLU, Ahmet; *Serbest Cumhuriyet Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1987.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam-Mustafa Kemal 1922-1938*, C.III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

KOÇAK, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

-----, *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni Sina AKŞİN, Cem Yayınları, İstanbul 2007.

Komasyon, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Yayınları, İstanbul 1980.

OKYAR, Osman – Seyitdanlıoğlu, *Mehmet, Fetbi Okyar'ın Anıları Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997.

YETKİN Çetin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F. Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.

-----, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.